

Egyház és politika

„Miként vélekedik az egyház az emberről? Mi minden látszik ajánlatosnak a mai társadalom építésénél?... Ezek a kérdések feleletre várnak. A válaszokból... megmutatkozik majd, hogy az egyház küldetése vallási természetű, de éppen ezért egészen emberi.” (Gaudium et spes 11)

„Politikai katolicizmus!” „Lelkiismereti terror!” „Az állam és az egyház összefonódása.” „Miért nem tiltakozott az egyház, amikor...?” „A politika mindig piszkos dolog. Legjobb, ha a hívő ember messze elkerüli!” — Mennyi indulat van az ilyen jelszavak és szölamok mögött. Az elmúlt évtizedekben jócskán kijutott az ilyen érzelmi „érvekből”. Tévedés és megtévesztés lenne azonban magát az alapkérdést a rövidlátó ideológia számlájára írni. A nézetkülönbségekben ott izzanak az eltérő érdekek, a kereszténység és a társadalom többféle értelmezése és megannyi fájó történelmi tapasztalat. Mind alkalmas arra, hogy félreértéseket okozzon. És hányféleképpen lehet feltenni a kérdést! Jelen legyen-e, részt vegyen-e az egyház a politikában? És fordítva: meg tudja-e tenni, hogy ne vegyen részt benne? Vagy a másik oldalról kezdve: milyen jogosítványai vannak a politikának, hogy az egyházat szabályozza, irányítsa, netán kényszerítse, zsarolja? Elfogadható-e, hogy a politikai hatalom az egyházat ellenőrző és manipuláló Hivatalt és a politikai rendőrségen ügyosztályt tartson fenn? De megfordítva, megteheti-e az állam, hogy egy olyan jelentős intézményre, mint az egyház, ne fordítson külön figyelmet? Melyek a múlt tapasztalatai? Milyennek tervezzük egy demokratikus társadalomban az egyház és a politika kapcsolatát? Mi adja e viszony elvi alapját? És miben állanak a kivitelezés gyakorlati nehézségei?

Egymással homlokegyenest ellenkező tételek ütköznek, amikor az egyház és a politika viszonya szóba kerül. Az első álláspont szerint az egyház és a politika célja, eszköztára, *illetékessége különbözik*; e két valóság elkülönül egymástól; alkalmi összekapcsolódásuk, vagy „*keveredésük*” eredeti hivatásukkal ellentétes és káros. A másik álláspont szerint mindkettő az emberi-társadalmi viszonyokat irányítja, szabályozza; legalábbis alanyuk azonos; emiatt teljes *elválasztásuk lebetetlen*. A harmadik szemlélet a vallás és a politika, az állam és az egyház kapcsolatainak történetét veszi kiindulásul. Ebből jut arra a következtetésre, hogy minél óvatosabban bántik az egyház a politikával, annál jobb. Mind az elméleti-filozófiai, mind a szociológiai-politológiai, mind pedig a történelmi-pragmatikus álláspont megfogalmazódik keresztény és profán változatban is.

Az *egyház politikai szerepét elutasító* keresztények egy-egy kiragadott idézettel érvelnek. Hivatkozásaik között egyaránt szerepel Jézus válasza az adózás kérdésében (Mt 22, 21), vagy a királyságára vonatkozó kérdésre (Jn 18, 36), továbbá a *civitas dei* és a *civitas terrena* szentágostoni megkülönböztetése (De civitate dei) és a protestáns két-országútan (Luther: A világi felsőbbiségről; Calvin: Institutio IV. 20). Mindezek (félre)értelmezése szerint az evilág és a túlvilág, a vallás és a — a gazdaságot, a politikát, a kultúrát stb. is magába foglaló — profán mindennapi élet minden összefüggést nélkülöző, egymástól *független* területek. Ha pedig összefüggés van, az az ellentét, az *oppozíció* összefüggése: ami nem az Isten országa, az a Sátán országa. A civitas terrena és a civitas diaboli állítólagos

azonossága azután magától értetődő normává teszi a politika és a benne való részvétel elvi elítélését. A manicheus dualizmusra sokféle dolog tehet fogékonyvá. Közéjük tartozik a rosszul viselt társadalmi *jogfosztottság* s a politikából kizártság. Ide tartozik az a tapasztalat, hogy a hatalom és a politika az egyháziakat is mennyire *manipulálni* és *korrumpálni* tudja. S ide tartozik a *közösségbe lustulás*, a megbújás egy zárt csoport védfalai mögött, kívül hagyva a világot, a politika, a többi ember minden bűjait-bajait.

A keresztények és az egyház politikai jelenlétét *profán indokokkal* bírálóknak két típusa van. Ahol és amíg az egyház olyan politikai előjogokkal rendelkezik, amelyek mások jogait sértik, ennek bírálata a demokratikus fejlődés követelménye. Nem kétséges, hogy a lelkiismereti szabadságnak, a toleranciának, vagy a világ öntörvényűségének olyan normáit, amelyeket a II. Vatikáni zsinaton a katolikus egyház ünnepélyesen magáénak nyilvánított, korábbi időkben minduntalan csak *az egyház politikai hatalmával szembeni* harc árán lehetett érvényesíteni. Ez a tapasztalat ma is motiválhat egyeseket. Az elmúlt évtizedekben azonban nem az egyházi befolyás túlbujánzása, hanem éppen fordítva, az elemi jogok megvonása és a *parancsuralom* volt a jellemző. Ezután cinizmus arról beszélni, hogy az egyház „ne avatkozzon bele” a politikába s a közéletbe. Ilyen követelés hallatán ma nehéz feltételezni, hogy az nem a *demokrácia korlátozását* tűzi célul. A politikai arénában ugyanis mindenki számára érvényes játékszabály, hogy tudomásul kell venni mások véleményének létét, és nézetkülönbség esetén vállalni kell a megmértetést. Semmilyen politikai mozgalomnak *nincs joga* arra, hogy megszabja, rajta kívül kinek szabad s kinek nem szabad politikai szerepre törekednie. Aki pedig bármilyen más, a demokrácia rendjét elfogadó erőt ki akarna tiltani a közéletből, ezzel csak magát nyilvánítaná demokráciaképtelennek. S noha az egyház nyilvánvalóan nem párt és nem közvetlenül politikai mozgalom, sok minden szót emellett, hogy nem is független a politikától.

A kereszténység legalább három szinten találkozik a politikával. A *Jézusi tanítás* megfogalmazza az emberi és a társadalmi viszonyok ideális rendjét: életcél, erkölcsöt, életformát rögzít. Vezérértéke a szeretet, ami nem egyezik a profán világ fő értékeivel. *Forradalmi felhívás* a világot megváltoztatására! A *keresztény közösség*, mint második szint, a társadalom része. Életét egyszerre jellemzi az ideál megvalósítására törekvés és a társadalom rendjének való alávetettség. A kettős meghatározottság éppúgy politikai jelentőségű tény, mint a hívő közösség és a társadalom nem vallásos része közötti viszony. Össztársadalmi törekvéseit (például a családtervezés, a család- és ifjúságpolitika terén) a vallásos közösség csak a nem hívőkkel való *kompromisszumok útján*, a politika közvetítésével tudja — legalább részben — érvényesíteni. A harmadik szint az *egyház*, ami egyszerre a keresztény tanítás képviselőjének s továbbadásának, és a hívő nép összekapcsolásának az intézménye. Ugyanakkor az egyház a társadalom számtalan intézményének egyike. Az azokkal való kapcsolatokban ismét előfordulhatnak *érdekelletétek*, amelyek, immár az intézményrendszer szabályainak megfelelően, ismét csak *politikai kötéltűzésekben és egyezkedésekben* vezethetőek le. Mindhárom szintre érvényes, hogy a kereszténység a létéből következően részese a politikának, mint — nemcsak Istenre irányuló, hanem — társadalmi valóság. A keresztényeket és az egyházat ennél is feltűnőbben a politikához kapcsolja *küldetésük*, ami a világ megszentelése, s mindenekelőtt az Örömhír hirdetése — mindenkinek (Mt 28, 19–20).

A társadalom maga sem elégszik meg valamiféle öntörvényű (machiavellista?, vagy technokrata?, vagy pusztán a többségi viszonyokhoz igazodó?) politikával. Az életbe vetett bizalom, az erkölcs, a közrend, a jogszerűség csupa olyan érték, amelynek biztosítását a társadalom igényli. Sőt, a társadalom nemcsak a mindenkori jelen meghaladására, hanem önmaga eredendő teherkéteinek és korlátainak — az elidegenedésnek, az emberi kiszolgáltatottságnak, a teljesítmény általi minősítettetésnek stb. túlhaladására, az önzés

leküzdésére, az ember végtelen lehetőségeinek a megközelítésére is törekszik (egyes marxisták a partikularitás meghaladására való vágyról és a nembeliség utáni törekvésekről beszélnek). Rejtett vallásosság? Transzcendenciaigény? Az ennek kielégítését ígérő evilági ideológiák és utópiák egyre-másra rövidéletűnek bizonyulnak. Így érthető, hogy a társadalom egy része, már csak a kultúra s a közélet egészséges egyensúlya érdekében is, fontosnak tartja a vallás és az egyház nyilvános, alkalmasint politikai jelenlétét. Hochhuth drámáját, *A helytartót* éppúgy, mint az általa kiváltott vitát, nemcsak a pápát érő kritikának kell tekinteni, hanem mint egy nemzetközi elvárás megnyilvánulását, hogy az egyház súlyos *erkölcsi kérdésekben a politikai színtéren is hallassa hangját*. Ez az igény biztosítja a Vatikán helyét az ENSZ-ben. S ennek az igénynek is megfelelt az egyház, amikor elítélte a dél-afrikai faji megkülönböztetést, amikor felemelte szavát mindenféle, egyebek között a marxista ideológiájú totális rendszerrel szemben, vagy amikor az USA-ban a szociális igazságosságot kérte számon.

Az egyháztörténet egészében nyomon követhető a politikai szereppel való viaskodás. Az egyház nemritkán tett szert *politikai hatalomra*. Sohasem tett jót neki. Hatalommal nem lehet az Örömhírt hitelesíteni. S nem lehet egyszerre a hatalmat megtartani és a szegényekkel, és a társadalom kivetettjeivel (a „legkisebbekkel”) közösséget vállalni. S végül a hatalom magát az egyházat is bomlasztani kezdi: hivatalaiban a Krisztus-követő elkötelezettséget uralomra vágyó karrierizmus szorítja ki. Az sem ritka, hogy az egyház *a politika játékszerévé*, világi hatalmasok kiszolgálójává vált. Sok kornak voltak siralmas „békepapjai”, akik saját bölcsességükben bízva akarták az éppen uralmon levők segítségét hasznosítani. A politikai széljárás szerint forogva, intrikákba belegabalyodva azonban nem lehet Jézusról tanúságot tenni. Ellenkezőleg, aki a mézesszájú hatalom mellé szegődik, egykönnyen önmagát is elveszíti. A csapda, amibe az egyház beleesett, mindkét esetben ugyanaz volt: a politika *öncélként* való elfogadása. Ez ellentétes a keresztény (s alighanem minden vallási) felfogással! De ismétljük meg, kiöntenénk a mosdóvízzel a gyereket, ha emiatt maradéktalanul elutasítanánk a politikát, mint a kereszténységgel össze nem illő gyakorlatot! Ezzel lehetetlen követelményeket állítanánk — és szembekerülnénk a katolikus egyház felfogásával.

A tanítóhivatal és a teológia az egyház politikai szerepéről

„Az a sajátos küldetés, amelyet Krisztus egyházának adott, nem politikai, gazdasági vagy társadalmi jellegű.” (Gaudium et spes 42) Ám tanításával és hívei tanúságtételével az egyház „szorgalmazza az állampolgárok politikai szabadságát és felelősségét”, és „erősíti a békét az emberek között” (Gaudium et spes 76). „Miközben tehát az egyház saját célkitűzéseit követi, az Evangélium fényét a földi valóságra irányítja, hogy az emberi személy nyomorát megszüntesse és méltóságát kiemelje. Ezáltal erősíti a társadalom igazságban és békében való egységét. ... Az egyház akkor hű küldetéséhez, ha megbélyegzi mindazt a tévedést, rabszolgaságot és kizsákmányolást, amelynek az emberek áldozatul esnek.” (A Hittani Kongregáció instrukciója A keresztény szabadságról és a felszabadításról. 65) Az egyház tehát nem érez elhivatottságot arra, hogy részt vegyen *pártpolitikai küzdelmekben*, de tisztában van azzal, hogy „szigorúan vallásos és természetfölötti” küldetésének *társadalmi és politikai következményei* is vannak. Ezeket teljes felelősséggel vállalja. Ez az első kiindulópont.

A második tétel szerint *az egyháznak nincsen „saját” társadalmi modellje*. Ez a tétel a zsinat újdonsága. Szemben áll mind a hivatásrendi társadalom korábbi egyházi támogatásával, mind a „forradalom teológiája” politikai megváltástanával, mind az Isten országát politikai eszközök révén megvalósítani akaró mozgalmakkal, mint amilyen például a

spanyol Opus Dei. Ugyanez a tétel azt is megkérdőjelezi, hogy elfogadható-e, hogy valamely párt önmagát „keresztény”-nek nevezze s ezzel azt állítsa, hogy más pártok nem, vagy nála kevésbé keresztények. Az egyház mindenestre „küldetésénél és természeténél fogva nincs hozzákötve semmilyen kultúrához, semmilyen politikai, gazdasági, vagy társadalmi rendszerhez.” (Gaudium et spes 42)

Nem kevésbé fontos a tétel második fele. Az egyház „éppen e miatt az egyetemessége miatt lehet a legszorosabb összekötő kapocs a különböző csoportok és nemzetek között.” (Gaudium et spes 42) Mivel nem egyedi csoportokat, érdekeket képvisel, ebben a szétszakadt világban az *egység és a megegyezés közvetítője* lehet. Ebben a szerepében versenytársa sem sok akad.

„Emellett — szükség szerint — az egyház maga is létesíthet a korviszonyoknak és a helyi körülményeknek megfelelő intézményeket mindenki szolgálatára, sőt köteles ilyeneket létesíteni, különösen a nélkülözők érdekében, például jótékonyági intézményeket és hasonlókat.” (Gaudium et spes 42). Az egyház nem absztrakt erkölcsbíró és nem tanácsadó szerv, hanem a világ gondjainak részese. Nem tartja feladatának a társadalmi és politikai cselekvés menetének átfogó meghatározását, de a *szociális problémák megoldásában* közvetlenül is részt vesz. Ez az egyház politikai szerepvállalásának harmadik kiindulópontja.

Az első két tétel: a politikai hatású vallási küldetés és a részérdekeken felülemelkedés kétféle szerepben valósul meg. Az egyház politikai hivatása egyfelől prófétai és utópikus, másfelől társadalomkritikus. A *prófétai-utópikus küldetés* kiindulópontja Dewart szerint az embernek az evangéliumban meghirdetett szabadsága, ami egyúttal egyéni és közösségi cselekedeteiért és műveiért való teljes felelősséget is jelent. Az ember felelős történelméért. Isten aszerint fogja majd megítélni, hogy ennek a felelősségnek egyéni és kollektív módon hogyan felelt meg. Az *emberiség jövőjéről való elszámolás* nem hagyható ki a keresztény gondolkodásból. S ahogyan az egyéneknek, úgy „az egyháznak is van politikai küldetése. Az egyházra, a keresztények közösségére hárul az a feladat, hogy a jövő forradalmi kihívásain át ösztönözze és lelkileg vezesse az emberiséget... mint egy olyan univerzális közösséget, amely tudatosan választja meg és valósítja meg saját történelmét.” (L. Dewart: Die Kirche und der politische Konservatismus. Concilium 1968. 6–7.)

Az egyház *társadalomkritikai funkciója* Rahner szerint egyrészt a felebaráti szeretetből következik, ami nem magán-rokonszenv, hanem olyasvalami, amit „társadalmi dimenzióban is meg kell valósítani, az igazságosság megvalósítása és intézményes biztosítása útján”. Másrészt „a kereszténység eszkatológiai reménye az adott társadalmi valóság relativálásával és megkérdőjelezésével jár. Ez a remény csak a társadalompolitikai kritika és új evilági társadalmi feladatok és célok kijelölése és közvetítése útján tud realizálódni.” *Társadalomkritika nélkül a kereszténység nem tud a remény vallása lenni!* Annál fájóbb, hogy ez a kritikai funkció az egyházban még nem tudatosodott megfelelően. „A jövő egyházának sokkal jobban rá kell ébrednie erre a feladatára!” „Az egyháznak nemcsak akkor kell tiltakoznia, amikor a társadalom, vagy az állam az egyházat veszélyezteti”, hanem minden, az emberi személyt, a közjót, az igazságosságot érintő kérdésben. (K. Rahner et. al. Handbuch der Pastoraltheologie IV. 756.)

Az egyház politikai szerepének van néhány tartalmi csomópontja. Ezek közé tartozik a *személy méltóságának* védelme — minden hasznossági, vagy teljesítményelvű minősítéssel szemben; a *család védelme* — az individualizmussal szemben; a *társadalom elesettjeinek védelme* — a kapitalizmus farkastörvényével szemben; az emberi sokféleség és a *pluralizmus védelme* — mindennemű centralizmussal, totális rendszerrel és gazdasági elnyomással szemben; végül mindezek összefoglalásaként az *igazságos rend és a béke védelme* — minden erőszakkal és részérdekkel szemben.

Az egyház erkölcsi értékekért s az ember humánusabb életlehetőségeiért emel szót. Szavának politikai jellege annál erősebb, minél határozottabban ütközik egy másfajta gyakorlatba. Az egyháznak a szegények melletti döntését Latin-Amerika nem egy országa olyannyira politikának ítélte, hogy képviselőit, papokat és világiakat veszélyes ellenségként üldözni kezdte, az egyházat pedig kommunistának bélyegezte. A vértanúk száma egyre nő. Alig néhány hónapja, hogy egy jobboldali kommandó meggyilkolta a San Salvador-i katolikus egyetem jezsuita rektorát s több pap és világi tanárát. A kereszténység képviselőjét másutt is politikumnak tekintik. Az Egyesült Államok (majd más országok) püspöki karának a békéről szóló körlevelét számos bíráló azzal próbálta lejártni, hogy a szovjet politika támogatásának minősítette. Végül, amikor a magyar katolikus egyház 1945 után a jogállam és a demokrácia felszámolása és az emberi jogok sorozatos megsértése miatt tiltakozott, azt a hatalom politizálásnak tekintette és ahhoz illő koncepciós perekkel hallgattatta el. *Erkölcsi tanításáról* ellenben az egyház nem mondhat le akkor sem, ha eredeti „műfajától” függetlenül *politikáivá* válik!

A politikai szerepvállalás nehézségei

Az a tény, hogy az egyház küldetése nem politikai, nem segíti elő a politikai szerepvállalást. A világegyházban 1967 januárja óta működik ugyan a *Justitia et Pax* pápai bizottság, de nem egy országban ilyen bizottság legfeljebb papíron létezik. Az egyház eredendően nem rendelkezik *politikai szerepet bitorozó struktúrákkal és szakemberekkel*. Emiatt kérdésessé válhat, hogy az egyház tényleges politikai szerepe összhangban van-e Krisztus tanításával s az egyház szándékával. Szakavatott közvetítők híján az a veszély sem kizárható, hogy az egyház tőle idegen politikai erők manipulációjának áldozatává válik. *Négy veszélyeztetéssel* kell szembenézni.

Az első dilemma a politikai cselekvésben *részt vevők és a külső szemlélők eltérő helyzetmegítéléséből* fakad. Az előbbieket a feltételek ismeretében a viszonylag legnagyobb jó, vagy a *legkisebb* rossz biztosítására törekcsenek. Az utóbbiak *elvi normákat* fogalmazznak, és ahhoz mérik a politika eredményeit. Az előbbieket olyan mérvű változtatásokat tűznek ki célul, amilyenek elérésére némi remény látszik. Az utóbbiak kívülről olyan maximalizmusnak kedvez, ami a politikai alku-folyamatokban komolytalan, figyelembe sem vehető. Különösen olyankor, amikor a politika jellege nem engedi meg az összes fontos információ nyilvános kezelését, előfordulhat, hogy az elvi kritika jogtalaná válik, s nem segít a politika javításában, hanem ellenkezőleg, annak eredményeit is aláássa.

A második dilemma *a szakértelem és a tájékozottság hiányának* a következménye. Mindkettő rendkívül megkönnyíti a manipulációt. Ha sikerül elérni, hogy az egyház ne észlelje a politikai változások ütemét, talán el lehet hitetni vele, hogy a kis lépések komoly eredmények. Megfelelő szakértelem híján a morális normák gyakorlati következményei s a belőlük fakadó politikai következmények jóformán meg sem fogalmazhatók. Ez ellenben nem csupán a politikai szerep elvesztését, hanem *a keresztény tanítás hirdetésének sikertelenségét* jelenti. Sőt, ily módon az egyház egy-egy elnyomó hatalom oldalán *kollaboráns* szerepbe is keveredhet.

A harmadik dilemma az egyház *intézményi természete és a politikai változtatási szándék* közötti ellentmondás következménye. Minden intézmény első célja a rögzítés, a stabilizálás, a megőrzés. Társadalmi kategóriákban ez *tradicionáliszmus*t jelent. Ebből adódhat fontos, értékes politikai szerep — bárminemű anarchiával, elsietett átalakulással, radikalizmussal szemben. De ez mégis egyirányú szerep. Éppen a *prófétai*, az előrevivő, az avantgarde dinamika hiányzik belőle, noha a kereszténységnek az éppúgy része, mint a

megtartás, a stabilizálás. Vannak esetek, amikor az egyház egy vértelen forradalom fő támasztékává válik (így a Fülöp-szigeteken 1987-ben), vagy szociális követeléseivel kerül a társadalmi haladás élére (például az USA-ban 1988 óta). Ilyen gyakorlat csak egy feltétel esetén alakulhat ki. Ha az egyház rádöbben, hogy hivatása szerint sajátos intézmény. Feladata nem *önmagá állandóságának* és biztonságának őrzése, hanem minden helyzetben a *jézusi tanítás* hirdetése. Az pedig igen gyakran *politikai* erejű! És forradalmi! És avantgarde!

A negyedik dilemma *az igazság és az érdek* közötti feszültség. Ez az egyház kettős természetének a következménye. Az egyház egyfelől az Istennel való egyesülés jele és eszköze, másfelől látható gyülekezet. Megnyilatkozásában egyaránt jelen van az *Istenről való tanúságtétel* és az *élő közösségért való felelősség*. Ez nehéz döntések elé állíthatja. Hollandia püspöki karának náciellenes állásfoglalására Hitler a kolostorok feltörésével s a zsidó származású papok és szerzetesek elhurcolásával válaszolt. Az állam és az egyház közötti 1950. évi magyarországi „megállapodás” aláírását az akkori kormány a szerzetesek ezreinek elhurcolásával és a Szibériába deportálás rémével zsarolta ki.

Jogos érdekek védelme esetén is fennállhat az a veszély, hogy a szűkebb közösség óvása megakadályozza a szélesebb közösséget illető szót. Végleg menthetetlen, ha az igazság kimondását az egyházszervezet vagy az egyháziak *személyes érdeke* akadályozza. Pedig a politikai hatalom ebben a vonatkozásban sem tétlen. Az egyháziaknak biztosított apró kedvezmények (például valaha a soron kívüli autó) nyilvánvalóan a lekenyerezés, a hivatalostól eltérő politikai szerep megelőzésének, megakadályozásának eszközei.

Egyházszervezeti követelmények

Az egyház ha akarna, sem tudna megszabadulni politikai szerepétől. Tehát foglalkoznia kell azzal! Ennek első lépése a világhoz fűződő kapcsolatainak új életre keltése. Ebbe éppúgy beletartozik a politika, a gazdaság, az oktatásügy, a tömegkommunikáció szervezeteivel és folyamataival való *kapcsolatok intézményesítése*, mint a szükséges szakértelem, illetve a megfelelő szakértelemmel rendelkező *munkatársak biztosítása*. A Jó hír hirdetéséhez az egyháznak legalább annyira szüksége van politológiai és egyéb társadalomtudományi ismeretekre, mint biblikus szaktudásra. S ahhoz, hogy az erkölcsi tanítás valóban célt érjen, az egyháznak intézményesen is részt kell venni megannyi *országos ügy* gondozásában: a nagycsaládosokat érintő szociálpolitikától a hazai cigány népesség felemeléséig, a demokrácia játékszabályainak kialakításától a tömegkommunikációs rendszer szabályozásáig.

A második lépés *az egyház társadalmi tanításának* (s talán a politikai etológiának) alapos, az eddiginél sokkal gondosabb ápolása. Ennek ma Magyarországon nem sok nyoma van. Sok egyéb hiányhoz hasonlóan az ilyen tárgyú irodalmat, gondolkodást, vitákat is ezután kell megteremteni.

A harmadik lépés, ami nélkül az előbbi kettő sem lehet sikeres, a *megfelelő szervezeti formák* megteremtése. Az egyháznak szüksége van intézményes kapcsolatokra egyebek között a politikával, viszont saját hitelessége érdekében tiltja papjai politikai funkcióvállalását. Az egyházi részvétel nem papok kirendelését jelenti. Ellenkezőleg, a különböző területek *keresztény szakemberei* bevonásával lehet állandósított összeköttetést teremteni a világ és az egyházi intézmény között. A világiak ilyen szerepének előfeltétele *a papok és a világiak közötti viszony radikális megváltozása*. Sok és egyre több országban világi hívők a Justitia et Pax bizottság vezetői, az egyházi szociálpolitika irányítói, a teológiai főiskolák társadalomtudományi tanszékeinek professzorai, az egyház politikai kérdésekben illetékes szövívői. Sok országban a katolikusok szövetségei, a sokféle

csoportot és mozgalmat összefogó Katolikus Akció, vagy a Világiak Tanácsa képezik az egyház és a politika közötti intézményes összekötő kapcsot.

Végül az egyháznak szembe kell néznie azzal, hogy más a hagyományos *vallási nyelv* és más a politikai nyelv. Ha az egyház el akarja kerülni, hogy tanítását tőle idegen közvetítők magyarázzák (félre), akkor meg kell találnia azt a stílust, a megszólalásnak azon módját és a közvetítés azon eszközeit, amelyek segítségével közvetlenül elérni a társadalmat. Az elvont, elvi, összetett szimbolikájú közlés menthetetlenül félreértéseket szül. A teológiai pontosság alkalomadtán a közérthetőség rovására mehet. Társadalmi és politikai hatású állásfoglalásoknál különösen fontos az egyértelműség, a mindenki számára érthető forma és a széles körű nyilvánosságra hozatal. Nem véletlen, hogy a különféle kultúrákkal és politikai rendszerekkel való együttműködés egyik feltételeként az egyház a tanítás szabadságát jelölte meg — és azt, hogy a kommunikáció eszközeihez hozzájuthasson.

A politika és az egyház szabadsága

Nem csak a kereszténység és az egyház számára probléma a profán világ és a politika autonómiájának tudomásulvétele. Fordítva hasonló a helyzet. A politika újra és újra fel akarja számolni a hit világának és intézményeinek önállóságát. Ennek a próbálkozásnak több útja van. A két leggyakoribb a cezaropapizmus és a jozefinizmus. A *cezaropapizmus* végigvonul Bizánc és az orthodoxia történetén, de az anglikán gyakorlattól sem idegen. Itt a világi uralkodó az egyháznak is a feje. Sajat történelmünkben a kegyúri rendszerben jelenik meg valami hasonló. A profán hatalom „gondját viseli” az egyháznak, ám ennek fejében maga alá rendeli azt.

A *jozefinizmusban* az egyházért való felelősségvállalásból már semmi sem maradt, az egyedüli célkitűzés az egyház (rend-)szabályozása és felhasználása. Ettől az a gyakorlat sem igen különbözött, amit a francia forradalom „az állam és az egyház szétválasztása” néven megvalósított. A szétválasztás az egyház önállóságának megszüntetését és az állami ellenőrzés bevezetését jelentette. Ugyanez az értelmezés jelent meg 1945 után a magyar gyakorlatban. Emellett Rákosi előszeretettel hivatkozott II. József politikájára. A magyar egyházpolitika négy évtizedig jellegzetesen jozefinista volt: tagadta, illetve megsemmisítette az egyház autonómiáját.

A politika uralma az egyház fölött többféleképpen mutatkozhat. Semlegesebb és enyhébb formájában a politikai centralizmus csupán „betagolja” az egyházakat saját rendszerébe, az önálló és társadalmilag jelentős vallási tevékenységet lehetetlenné téve. Ez az *egyház politikai semlegesítése*. Az agresszívebb politika *eszközzül* használja az egyházat saját „igazsága”, jószándéka, jogszerűsége bizonyítékaként és nyomatékkául. Valaha eszközé vált az egyház a fegyverek megáldásával. Az elmúlt évtizedekben eszköz volt az egyház, amikor a termelészövetkezetek mellett szólt, vagy amikor azokat büntette, akik elkötelezett keresztény tevékenységük miatt kellemetlenek voltak a politikai hatalom számára.

Az egyház fölötti befolyást a politika háromféleképpen tudja megszerezni: előnyök biztosítása, azaz lekenyerezés, kényszer és manipuláció útján. Az *előnyök* azt jelentik, hogy a világi hatalom az egyháznak, vagy képviselőinek rangot, előjogokat, anyagi támogatást biztosít. Ez a „hatalommegosztás” persze a legkevésbé sem csökkenti az uralkodó csoportok és a politika feltétlen uralmát, de lekötelezettjévé teszi, korrumpálja az egyházat. A *kényszer* csak ritkán jelent fizikai erőszakot. Ehelyett általában elegendő az erőszakkal való fenyegetőzés, a „példastatuálás”, a mozgástér csökkentése. S ha sikerül félelmet kelteni, az szívósan újraszüli önmagát. Az egyház nem kezdeményez, nem válik politikailag aktívvá (vagy éppenséggel önérdelke ellen és hatalom javára válik aktívvá),

hiszen ki tudja, különben mi történhet! A régebbi erőszak ily módon politikai változások után tovább is hatni tud. A *manipuláció* legfontosabb módja az egyházi káderpolitika és előléptetési rendszer állami kontrollja. A manipuláció eszközei az állam által a püspöki kúriákba ültetett megbízottak és titkárok éppúgy, mint az egyházi személyeket rendszeresen kikérdező és tájékoztató minisztériumi munkatársak. Talán ennél is károsabb manipuláció, amikor állami közreműködéssel az elméleti tehetségű ember vezetői megbízást kap, a vezetésre teremt embernek építeni kell, vagy tudománnyal kell foglalkozni és így tovább.

Egyszóval a nem demokratikus társadalomban az egyház önállósága veszélyben van. A demokratikus társadalom egyik lényegi jegye a részautonómiák, közöttük *az egyház szabadságának* biztosítása. Ez nem a hatalom és az egyház cinkos összekacsintása. Ellenkezőleg! Az egyház csak azokat a jogokat igényli, amelyek mindenkinek kijárnak: a lelkiismereti, a gyülekezési, a társulási, a szólásszabadságot. Ezeket viszont, éppúgy, mint másnak, önmagának is követeli. Igényt tart arra az autonómiára, hogy mindaddig teljesen szabadon jelölhesse ki önmaga normáit és gyakorlatát, amíg az mások jogait nem sérti, vagy korlátozza. S igényt tart arra, hogy felfogását nyilvánosan is szabadon hirdethesse. Az pedig, hogy azután a társadalom mennyire igazodik a vallási tanításhoz, az már olyan gyakorlati kérdés, amiről az emberek döntenek, ami — úgy is mondhatjuk — a pluralizmus és a demokrácia játékszabályai szerint tisztázódik. Am ahhoz, hogy ebben a kérdésben a társadalom dönthessen, mindenekelőtt biztosítani kell az egyház szabadságát!

KÁROLYI AMY

Pihe

*Kézénfogva és egy-ütemben
sétálgatunk a végtelenben,
a fele én, a fele te
járjuk a felbőt felfele.
Majd mindig kevesebb marad,
már megettek a madarak.
Hullunk a kékből zöldbe le,
elvesztett madár-pihe.*